

Til: Utvalget

Dato: 11.6.2025

Fra: Sekretariatet

Saksnr.: 5-7

Sak 5-7. Kritisk tenkning og kildekritikk i skolen

På møtet i Trondheim vil utvalget behandle sak om kritisk tenkning og kildekritikk i skolen. Asbjørn Dyrendal og Jesper Aagard Petersen, som forsker på konspirasjonsteorier og Heine Alexander Holmen fra institutt for filosofi ved NTNU vil innlede til saken.

1 Hvorfor er kritisk tenkning og kildekritikk relevant for utvalget?

Utvalget skal beskrive hvordan ulike utviklingstrekk i samfunnet vil utfordre skolen i årene som kommer. Utvalget skal også beskrive hvilken rolle skolen skal ha i framtiden, både for elevene og for samfunnet.

Et utviklingstrekk som kan være aktuelt å omtale, er det som ofte blir omtalt som det postfaktuelle samfunnet, eller postfaktuell politikk. Dette handler om en utvikling der samfunnsdebatten i stor grad er frakoblet hva som er fakta, og argumenter og påstander framsettes ut fra hvorvidt de appellerer til følelser uavhengig om de er sanne eller ikke.¹

Begreper som desinformasjon, falske nyheter og konspirasjonsteorier brukes ofte til å beskrive samfunnsdebatten i det postfaktuelle samfunnet. Utviklingen knyttes blant

¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Post-truth_politics

annet til ny teknologi og endringer i mediebransjen. Dette handler om at sosiale medier overtar for redaktørstyrte medier, og at algoritmene styrer nyheter og innhold på en måte som bekrefter eget verdensbilde. Algoritmene bidrar også til å spre feilaktig informasjon fordi innhold som engasjerer og underholder spres raskt, uavhengig av faktagrunnlaget.

Kritisk tenkning og kildekritikk er viktig for den demokratiske beredskapen i befolkningen. Politiets Sikkerhetstjeneste (PST) skriver i trusselvurderingen for 2025 at autoritære stater vil gjennomføre påvirkningsoperasjoner i Norge. Desinformasjon er et sentralt virkemiddel i slike operasjoner. Dette handler om bevisst spredning av falsk eller villedende informasjon med mål om å svekke tilliten til medier, politikere og institusjoner. Desinformasjon er et sentralt virkemiddel i slike operasjoner (PST, 2025). Aktører ønsker å ødelegge den politiske debatten, true valgprosesser og intensivere polarisering i samfunnet.

Det postfaktuelle samfunnet utfordrer skolen som samfunnsinstitusjon og stiller nye krav til elevenes kompetanse. Fellesskolen kan ha en rolle som motvekt til de kreftene som vil ødelegge tilliten i det norske samfunnet og oppslutningen rundt demokratiske verdier, prosesser og institusjoner. For hver enkelt elev handler det om å utvikle kompetanse som setter dem i stand til å håndtere en ny medievirkelighet og en ny samfunnsdebatt. Det å utvikle kritisk tenkning, utøve kildekritikk og ha gode digitale ferdigheter blir trolig viktig kompetanse i framtiden.

2 Hva vet vi om kritisk tenkning og kildekritikk i skolen?

Norsk forskning på elevers kildevurdering viser at flertallet av elevene i videregående opplæring kjenner til, og vet at kildevurdering er viktig. Samtidig viser ulike studier at elevene synes kildekritikk og kildevurdering er krevende (Furberg et al., 2023).

En analyse av data fra PISA 2018 viser at mange norske elever synes det er vanskelig å vurdere teksters troverdighet.² Blant annet kommer det fram at kun 30 prosent av de norske elevene klarte PISA-oppgavene der de måtte forholde seg til flere tekster som gav motstridende informasjon. Det var særlig utfordrende for elevene å vurdere troverdigheten til nett-tekster. Resultater fra både leseprøven og fra spørreskjemaet i PISA 2018 viser at elever mangler strategier for å vurdere påliteligheten i ulike tekster.

Det kommer også fram av PISA 2018 at flertallet av elevene verken foretar reelle vurderinger av teksters troverdighet eller begrunner standpunktene sine. Under halvparten av norske elever rapporterer at de har lært å foreta slike vurderinger på skolen.

Evalueringen av læreplanverket (LK20), som avsluttes i 2025, vil gi mer informasjon om hvordan lærerne legger til rette for kritisk tenkning i klasserommet etter innføringen av de nye læreplanene. En delrapport i evalueringen har undersøkt ulike undervisningsopplegg og finner at elevene i stor grad baserer seg på kildeinformasjon (hvem er avsender) når de vurderer kilders troverdighet. Elevene går i liten grad inn i innholdet i tekstene og de sammenligner sjeldent kilder når de skal vurdere troverdighet. Forskerne vurderer at elevene i casestudien er gode til å finne relevante kilder, sammenstille informasjon tilpasset et publikum raskt og effektivt, og til å utøve

² <https://www.scup.com/doi/10.18261/9788215040066-2020-07#sec-7>

kildekritikk på et overfladisk og instrumentelt nivå. Elevene refererer til kilder, bruker kilder som er markert som troverdige av lærere og er oppmerksomme på om kilder er troverdige i den forstand at de gjengir fakta korrekt. De finner imidlertid mindre vektlegging av elevenes utvikling av kompetanse i å vurdere innholdet, kvalitet på argumentasjon eller hvilke kommersielle eller politiske interesser som kan prege informasjonen de finner (Furberg et al., 2023).

Den internasjonale undersøkelsen om demokrati og medborgerskap (ICCS) undersøker hvor godt forberedt unge er til samfunnsdeltakelse. ICCS gir informasjon om unges kunnskap om demokrati og holdninger til demokrati.

Norske elever skårer bedre enn gjennomsnittet i undersøkelsen når det gjelder kunnskap om demokrati, men resultatene har gått betydelig tilbake siden forrige gang undersøkelsen ble gjennomført i 2016. Elevene støtter også opp om demokratiske verdier, og elevenes støtte øker jo mer kunnskap de har.

ICCS 2022 viser blant annet at norske 9. klassingers tillit til politiske institusjoner og folk flest har økt siden 2016. For de fleste andre land som deltar i undersøkelsen har tilliten jevnt over blitt redusert siden 2016. Norske elever skårer også høyest på skalaen som måler tilfredshet med det politiske systemet, av samtlige land i undersøkelsen.

Analyser fra ICCS viser at norske elever, i mindre grad enn elever i Sverige og Danmark, ser hvilke situasjoner som truer demokratiet. Dette handler om å kunne vurdere trusler mot for eksempel ytringsfrihet og pressefrihet, og å se faren ved inhabilitet og korrupsjon. Det er en klar sammenheng mellom kunnskap om demokrati og evnen til å vurdere trusler mot demokratiet. Forskerne mener forskjellene i trusselvurderinger henger sammen med at svenske og danske elever også viser bedre kunnskaper om demokrati og medborgerskap enn de norske elevene.

En medieundersøkelse fra 2025 viser at unge mellom 16 og 24 år har betydelig lavere tillit til redaktørstyrte medier enn resten av befolkningen (Nordiske Mediedager, 2025). Andelen er særlig lav blant unge menn, 28 prosent av menn mellom 16 og 24 menn uttrykker lav tillit til redaktørstyrte medier, andelen er 13 prosent blant kvinner i samme aldersgruppe.

I Medietilsynets Barn og medier undersøkelse svarer 66 prosent av barn og unge at de har kommet over nyhetssaker som de mistenker at er usanne de siste seks månedene (Medietilsynet, 2024). De fleste svarer at de så nyheter de mistenkte var falske i sosiale medier. Det er litt flere jenter enn gutter som oppgir at de har sett en nyhet de mistenkte at var usann.

På spørsmål om hva de gjør når de mistenker at en nyhet kan være falsk svarer 37 prosent at de ikke gjør noe, mens de øvrige gjør et nettsøk, kryssjekker med andre medier eller gjør andre typer undersøkelser. Andelen som undersøker nærmere er høyere blant de eldste elevene enn blant de yngste (Medietilsynet, 2024).

3 Hvordan er kritisk tenkning og kildekritikk behandlet i dagens læreplaner?

Kritisk tenkning er styrket i de nye læreplanene i skolen og kritisk tenkning er en del av kompetansedefinisjonen som ligger til grunn for hele læreplanverket. Det betyr at elevene skal utvikle evnen til kritisk tenking i alle fag.

I læreplanene defineres kompetanse slik:

Kompetanse er å tilegne seg og anvende kunnskaper og ferdigheter til å mestre utfordringer og løse oppgaver i kjente og ukjente sammenhenger og situasjoner. Kompetanse innebærer forståelse og evne til refleksjon og kritisk tenkning

Kritisk tenkning er en del av verdigrunnlaget i skolen som beskrives i overordnet del av læreplanverket. Her heter det at:

Skolen skal bidra til at elevene blir nysgjerrige og stiller spørsmål, utvikler vitenskapelig og kritisk tenkning og handler med etisk bevissthet.

Kritisk og vitenskapelig tenkning innebærer å bruke fornuften på en undersøkende og systematisk måte i møte med konkrete praktiske utfordringer, fenomener, ytringer og kunnskapsformer.

Elevene skal kunne vurdere ulike kilder til kunnskap og tenke kritisk om hvordan kunnskap utvikles. Fagene skal bidra til kritisk tenkning på ulike måter. De nye læreplanene har mange kompetansemål om kritisk tenkning og kildekritikk. For eksempel skal elevene i samfunnsfag kunne:

Etter 2. trinn

- samtale om korleis ulike kjelder kan gi informasjon om samfunnsfaglege spørsmål

Etter 4. trinn

- finne og bruke informasjon frå forskjellige kjelder og reflektere over kva slags informasjon kjeldene gir
- presentere ei aktuell nyheit og reflektere over forskjellen mellom fakta og meningar

Etter 7. trinn

- presentere forskjellige perspektiv i ein dagsaktuell samfunnsdebatt og reflektere over kva som påverkar samfunnsforståinga vår

- samanlikne kva slags informasjon ulike kjelder gir, og utforske korleis ein kan bruke kjelder til å fremje meiningar

Etter 10. trinn

- vurdere om og på kva måtar ulike kjelder gir informasjon om eit samfunnsfagleg tema, og reflektere over korleis einsretta kjelder eller mangel på kjelder kan prege forståinga vår
- drøfte korleis interesser og ideologi har prega synet på kva som blir oppfatta som fakta og sanning, og utforske korleis forskjellige politiske parti og grupper grunngir standpunkta sine

Kompetansemål om kildekritikk inngår også i andre fag som Norsk, hvor elevene skal kunne

Etter 4. trinn

- samtale om forskjellen mellom meninger og fakta i tekster

Etter 7. trinn

- orientere seg i faglige kilder på bibliotek og digitalt, vurdere hvor pålitelige kildene er, og vise til kilder i egne tekster

Etter 10. trinn

- bruke kilder på en kritisk måte, markere sitater og vise til kilder på en etterrettelig måte i egne tekster

Evalueringen av fagfornyelsen vil gi ulike perspektiver på hvordan skolene jobber med kritisk tenkning og kildekritikk etter de nye læreplanene. En delrapport fra evalueringen av lærernes undervisning i samfunnsfag og naturfag på Vg1 og Vg1 tyder blant annet på at lærerne bruker utforskning som en metode for å øke elevene evne til kritisk tenkning. Intervjuer med lærerne som deltok i undersøkelsen tyder også på at de legger vekt på at elevene skal finne egne kilder og vurdere dem (Brevik et al., 2024).

3.1 Støttmateriell til skolene

Det er utviklet støttmateriell som lærerne kan bruke når de underviser om tema som kritisk tenkning, kildekritikk og kritisk mediebruk. Kunnskapsdepartementet har over flere år støttet materialet fra TENK, som er skoleavdelingen til faktasjekkerorganisasjonen Faktisk.no. Tenk utvikler undervisningsressurser til bruk i skolen, for foreldre og andre yrkesgrupper som jobber opp mot barn. Ressursene er gratis, fritt tilgjengelige for bruk og oppdateres jevnlig <https://tenk.faktisk.no/> .

4. Strategi mot desinformasjon

I løpet 2025 vil regjeringen legge fram en ny strategi for å styrke befolkningens motstandskraft mot desinformasjon. Strategien omfatter flere sektorer, og inkluderer skole og barnehage. Strategien er en del av oppfølgingen av Ytringsfrihetskommisjonen, og arbeidet ledes av Kulturdepartementet. Tiltakene rettet mot skole vil i hovedsak handle om å støtte opp om implementering av det nye læreplanverket hvor kritisk tenkning og kildekritikk er styrket.³

5. Spørsmål til refleksjon

Kritisk tenkning og kildekritikk blir tema når utvalget skal beskrive utviklingstrekkene som påvirker skolen. Sekretariatet vil komme tilbake til disse temaene, men vi trenger at utvalget gir et grunnlag for videre arbeid og diskuterer følgende spørsmål:

- Hva mener utvalget om kritisk tenkning og kildekritikk og hvordan vil utvalget vektlegge disse temaene i utredningen, også sammenliknet med andre innholdsområder i skolen?
- Hvordan tror utvalget at samfunnsdebatten og medielandskapet vil utvikle seg framover og hvordan vil utviklingen påvirke skolens innhold og samfunnsmandat?

6. Om innleiderne

Asbjørn Dyrendal og Jesper Aagard Petersen fra institutt for lærerutdanning ved NTNU deltar i forskningsprosjektet KONSPIISK: Konspirasjonsteorier, skole og ungdom.

På hjemmesiden til prosjektet skriver de at:

Konspirasjonsteorier har vist seg å avle mistillit og hat, svekke kritisk tenkning og demokratisk engasjement. De er også knyttet til sosial tilbaketrekning og svekket psykisk helse. Forskningsgruppen tar for seg hvordan konspirasjonstenkning ser ut i norsk skole og blant norsk ungdom:

- *Hva er tilstanden og utfordringene i norsk grunnskole og videregående skole?*
- *Hva erfarer norske lærere, hva mener de selv at er skolens og læreres behov - og hva kan vi mest effektivt gjøre?*
- *Hvordan tenker de unge selv?*
- *Hva er status i læreplaner og lærebøker?*

Heine Alexander Holmen er filosof og instituttleder ved Institutt for filosofi og religionsvitenskap (IFR) ved NTNU. Holmen vil innlede om kritisk tenkning.

³ <https://www.regjeringen.no/no/tema/kultur-idrett-og-frivillighet/innsiktsartikler/strategi-mot-desinformasjon/id3032958/>

Referanser

- Brevik, L. M., Siljan, H., Dodou, K., Barreng, R. L. S., Hatlevik, O. E., Doetjes, G., Hartvigsen, K. M., Suhr, M. L., Stovner, R. B., Roe, A., Gudmundsdottir, G. B., Mathé, N. E. H. & Aashamar, P. N. (2024). *Å jobbe utforskende på Vg1 og Vg2 : den enkelte lærers undervisning har mer å si enn fagenes egenart*. Universitetet i Oslo, Institutt for lærerutdanning og skoleforskning.
- Furberg, A., Rødnes, K. A., Silseth, K., Arnseth, H. C., Kvamme, O. A., Lund, A., Sæther, E., Vasbø, K. B., Ernsten, S., Fundingsrud, M. W., Øistad, J. H. & Slungård, K. (2023). *Fagfornyelsen i møte med klasseromspraksiser: Læreres planlegging og gjennomføring av undervisning om tverrfaglige tema* (9788293847113,8293847115). Universitetet i Oslo.
- PST, P. S. (2025). *Nasjonal trusselvurdering*. https://pst.no/globalassets/2025/nasjonal-trusselvurdering-2025/nasjonal-trusselvurdering-2025_no_web.pdf